

БОРБАД – ШАРҚ МУСИҚА САНЪАТИ АСОСЧИЛАРИДАН БИРИ

Қ. Раҳимов
(Урганч ДПИ)

Аннотация:

Мақолада VI – VII асрларда яшаб ижод этган машҳур шоир, созанда, бастакор, ҳофиз ва раққос Борбад ҳамда унинг ижоди ҳақидаги маълумотлар келтирилади.

Калит сўзлар: Суруд, барбад, Баҳибат, Паҳлапаз, Фаҳибаз, Борид.

Шеърятимиз офтоби – даҳо шоир Алишер Навоий асарларини мутолааа этганда, борбатнавоз ҳақидаги гўзал байтларга кўзимиз тушади:

Куёш чехралик шўхи барбатнавоз,
Ки жон риштаси тор анга чалса соз...
Бовужуди жамоли фитнафидан,
Бор этмиш хушнавою барбатзан...

Ҳар гал Рудакий, Фирдавсий, Ибн Сино, Низомий, Жомий сингари улуғ санъаткорлар асарларини ўқиганда “Суруди Борбад”, “Борбад оҳанги”, “Борбад усули”, “Борбадона тарона” сингари сўз ва ибораларга дуч келамиз. Ана шундай кезларда “Борбад ким?”, “Бу қандай оҳанг бўлди?” каби саволлар ақлни банд қилади. Биз ҳам жумбокни ечмоқ учун кўп кўҳна манбаларни, қомусларни варақладик, шарқшунос ва мусикашуносларнинг асарларини ўқиб чиқдик ва ниҳоят тўплаганларимизни, ўрганганларимизни дўстлар билан баҳам кўришни лозим топдик.

Борбад Шарқда биринчи касбий мусикашунос, бастакор, ҳофиз ва шоир бўлган. У тахминан 585-йили Нисода дунёга келган. Бўлажак бастакор Араб ва Ажам мамлакатларидаги мадрасаларда таълим олган. Йигитлик йилларидаёқ халқ куйларини маҳорат билан ижро этиш ҳамда қўшиқ айтишда ном чиқарган. Замонасининг ҳукмронлари ёш ҳофизни саройга жалб этишга интиладилар. Эрон шаҳаншоҳи Хусрав Парвиз уни саройга даъват этиб, созанда ва ҳофизларга сардор қилиб тайинлайди. Борбад саройдаги ортиқча базм-дабдалар, беҳуда уруш-юришларга қарамай, ижодий ишлар билан жиддий шуғулланади, ёш ҳофиз мусикачилар тарбиясига алоҳида эътибор беради. Сосонийлар сулоласи даврида етишган машҳур созандалар Некисо Чангий Бомшод, Озодвор Чангий, Гесои Навогар, Саркаш ва Сакраб бевосита ёки билвосита Борбад шогирдлари ҳисобланадилар. Борбад оҳангсоз ва ҳофизгина бўлиб қолмай, истеъдодли шоир ҳам бўлган. Унинг аксарият куйлари ўз шеърлари матнига ёзилган. Ўша даврдаги хижоли (бармоқ вазнига яқин) янги шеърий шакл ихтирочиси ҳам Борбад бўлган.

Табиатан шоир, созанда, бастакор, ҳофиз ва раққос бўлган Борбад ижодининг илк онларидан бошлабоқ асарларида табиат кўрки, Наврўзнинг бетакрор чиройи, ҳаёт нашидасини куйлашга, ифодалашга интилган. Бастакор ижодининг тадқиқотчилари унинг “Наврўзи Бўзгур”, “Гулзор”, “Сабз баҳор”, “Роҳи гул”, “Ороиши хуршеди моҳ”, “Абҳари куян”, “Равшанчароғ”, “Полизбон”, “Дилангизон” сингари асарларида бевосита табиат гўзаллигини акс этганлигини уқтирадилар. У ҳафтанинг етти кунига нисбат бериб, “Хусравоний” оҳанглар тўпламини, ойнанинг 30 кунига қиёслаб ўттиз лаҳн (куй, мақом йўлини), йилнинг 360 кунига бағишлаб шунча тарона яратган. Борбад яратган куй ва тароналар бизнинг замонамизгача айнан ўзгаришсиз етиб келган, халқ

томонидан куйланиб, китобга кўчиб келмоқда. Муסיқашуносларнинг аниқлашларича, Борбад ихтиро этган барбад муסיқа асбоби, “Зефарқанд”, “Нухуфт”, “Рост”, “Наврўз”, “Оромиши жон”, “Даргам” “Гулнўш” каби куй ва тароналари араб ҳамда усмоний турк созандалари, оркестр ва ансамбллари репертуаридан ҳамон мустаҳкам ўрин эгаллаб келмоқда. Барбат ўрдак кўксига ўхшаган калта гарданли чолғу асбоби бўлиб, бам, мусаллас, муссано, зер деб аталувчи тўрт тордан иборат бўлган. Кейинчалик Залзал Розий, Ишоқ Мавселий (VIII – IX асрлар), Исо Барбатий (XI аср) ва бошқа созанда, бастакор, муסיқашунослар барбатнинг тор ва пардаларини, усул ва шаклини такомиллаштирганлар. Бастакорнинг араб мамлакатларида Баҳибат, Паҳлапаз ва Фаҳибаз, Борид тахаллуслари билан кенг шухрат қозониши ҳам шундан далолат беради. Борбад муסיқий мажмуалардаги барча кўшиқ матнларни ўзи ижод этган. Шарқ муסיқий билими донишмандларининг уқтиришларича “Яздон офарид”, “Сабзори сабз”, “Партави фархор”, “Кини Сиёвуш”, “Боғи Шаҳриёр”, “Шабдиз” сингари мавсум ва маросим кўшиқлари ана шулар жумласидандир. Бу асарларнинг айримлари Шарқ муסיқасининг шоҳ асарлари бўлмиш “Дувоздаҳ мақом”, “Шашмақом”, “Ҳафт дастгоҳ”, “Ҳафтмақом”, “Наврўзи Бозгур”, “Наврўзи Ажам”, “Наврўзи хоро” мақом йўлларида бевосита давом этмоқда.

IX асрнинг машҳур олими, ёзувчи ва шоир Абу Мансур Саъолибий ҳам ўзининг араб тилида ёзган “Шоҳнома” сининг “Борбад қиссаси” деган махсус бобида бу бастакор ҳақида ибратли фикрлар айтган. Низомий Ганжавий “Хусрав ва Ширин” достонида Борбаднинг бастакорлик маҳоратини таърифлашдан ташқари Ширин тилидан Некисонинг бир ғазали ва уч сурудини, Хусрав тилидан Борбаднинг бир ғазал, уч сурудини келтиради. Амир Хусрав Дехлавий бўлса, “Ширин ва Хусрав” достонида бу устоз ва шогирдни беқиёс созанда, ҳофиз ва шоир сифатида таърифлайди.

Узоқ айрилиқдан сўнг яна Хусрав висолига эришган Ширин саройида катта тантана уюштиради:

Даромад Борбад танбур дар даст,
Пиёла нўш карди шод биншаст.
Дар он чолиб Некисо оҳанг,
Бихорид аз сари раги чанг.

(Кўлида танбури билан Борбад кириб келди, пиёлани бўшатиб, шоду хуррам ўтирди. Бир томонда хушоҳанг Некисо чанг торларини нохун билан китиклай бошлади... Амир Хусрав Дехлавий, Осори мунтахаб чилди якўм “Ирфон” Душанбе. 1971, 15 бет). Дехлавий достонида Хусрав тилидан Борбаднинг икки ғазали, “Ирок” оҳангида бир таронаси ва бир нағмасини; Ширин тилидан Некисонинг “Ҳижоз” оҳангида бир таронаси, бир ғазали ва бир сурудини келтиради. Шоир ўзининг муסיқа ҳақидаги рисоласида ҳам Борбадни ажойиб созанда ва ҳофиз сифатида алоҳида эъзозлайди. Бу бадий тасвирлар Борбаднинг жаҳоний шухрат ва эътирофга соҳиб бўлган бастакорлигини кўрсатади. Низомийнинг “Хусрав ва Ширин” достонини эркин таржима қилган шоир Қутуб шундай деб ёзади:

Тузуб ул бориб барбатта оҳанг,
Некисо ҳам бу ёнда хуш тузуб чанг.
Буларнинг хуш навосин танглаю шоҳ,
Қилур ҳар дам кўнгилдин хушланиб оҳ.
Димоғинда йибақдин тўлуб овоз,
Қулоғинда кечурмиш ҳалқай роз.

Фавқуллодда истеъдод соҳиби, Шарқ халқлари муסיқасининг асосчиси деб улуғландиган Борбад ижоди жиддий ўрганиш ва тарғиб этишга лойиқдир. Зероки, у халқ оҳангларидадан файз туйиб касбий муסיқани бошлаб берган, ижодкорликни ижрочилик билан узвий боғлаган санъаткор ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Фирдавсий, Шохнома, III китоб. Ҳофиз Борбад қиссаси (Ж. Жабборов таржимаси), Т., 1977.
2. Борбад, эпоха и традиции культуры, Сб. Статей), Душанбе, 1989.